Bulgarski Ezik i Literatura –
Bulgarian Language and Literature

Volume 68,
Number 2, 2026

Български език
и литература

https://doi.org/10.53656/bel2026-2-6A

Methodology
Методика

ФАНТАСТИКА И НАУЧНА ФАНТАСТИКА В УЧЕБНИЦИТЕ ПО ЛИТЕРАТУРА ЗА 7. И 8. КЛАС СЛЕД 1989 Г.: РАЗКАЗИТЕ „ДАМАТА С РЕНТГЕНОВИТЕ ОЧИ“ НА СВЕТОСЛАВ МИНКОВ И „В ЕДИН ЕСЕНЕН ДЕН ПО ШОСЕТО“ НА ПАВЕЛ ВЕЖИНОВ

Антон Николов
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящето изследване проследява как урочните статии за Светослав Минков и Павел Вежинов в учебниците по литература за 7. и 8. клас след 1989 г. представят и дефинират фантастиката и научната фантастика. Откроени са разликите и приликите в подходите на отделните авторски колективи. Някои предлагат подробни жанрови дефиниции на термините, докато други почти ги пренебрегват, въпреки че статиите са изградени около емблематични фантастични произведения. В изследването са посочени някои по-съществени преноси на знание за жанра от български монографии по темата (като „Въображаемото и реалното“ [1987] на Елка Константинова) към учебния дискурс, като например структурните сходства между фантастичния разказ и вълшебната приказка. Посочени са някои недостатъци в подходите към фантастичното в учебниците, като липсата на по-широк литературноисторически контекст за българската фантастика и информация за мястото на Минков и Вежинов в нейното развитие. В уроците прозират и някои имплицитно проявяващи се предразсъдъци спрямо жанровата литература. Например фантастиката на Вежинов се оразличава от развлекателните научнофантастични произведения, сякаш жанровото четиво се нуждае от апология, за да бъде легитимирано в учебника. Въпреки че Минков и Вежинов са изключени от учебниците след 2016 г., наблюденията на статията може да са релевантни за бъдещо включване на жанра в училищното обучение.

Ключови думи: фантастика; научна фантастика; учебници по литература; урочни статии

Фантастиката, като цяло, никога не е била силно застъпена в учебните програми по литература. Понастоящем обаче в учебниците дори минимално познание за нея като тип жанрови специфики и разновидности (например на-

учна фантастика, фентъзи и т.н.) липсва, при все че тя е особено популярна сред подрастващите, и то не от днес. Принципно понятията от литературната теория, в това число и дефинициите на жанровете, се изясняват „попътно“ (по израза на Gerdzhikova, 2011, p. 103) и при съотнесеност с художествения текст, около който е изградена самата урочна статия. Не е изненадващо и че при липса на произведения, чиято интерпретация би изискала известна осведоменост за природата на фантастичното, отпада и нуждата то бъде обяснявано на децата.

Невинаги е било така обаче; веднага след 1989 г. в новите програми и учебници за 7. клас се фиксира Павел Вежинов с научнофантастичния разказ „В един есенен ден по шосето“ (Programa, 1991, p. 20). В началото на 21. век творбата е преместена в учебниците за 8. клас по литература, където всъщност може да се открие и вторият, действително със сложна жанрова природа, но все пак и фантастичен разказ „Дамата с рентгеновите очи“ на Светослав Минков[1]. Именно към тези две произведения е било предлагано на децата знание за фантастиката, по-сериозно от бележка под линия, за пръв и може би единствен път в учебниците по общообразователна подготовка. Както конкретните произведения, така и самите автори са премахнати с Наредба № 5 от 2015 г. за държавен образователен стандарт при изучаването на българска литература в училище. На мястото на голяма част от съвременните български автори се застъпват повече текстове от класическата литература. Този процес, за добро или лошо, ликвидира шанса за научно и теоретично опознаване на фантастиката в клас[2].

При тези обстоятелства настоящата ми цел е изследване, което да разгледа какво знание за фантастиката и по какъв начин е било предавано на учениците в учебниците след комунизма, но преди промените, осъществени с наредбата от 2015. Целта е да се увеличи нашето познание за това как се преподава жанровата литература, и да се улеснят опитите за репликиране на полезната и отбягване на вредната практика в едно потенциално реабилитиране на фантастичното в учебната програма. Дори обаче и без спекулации за бъдещи реформи, надеждата е, че изложените наблюдения биха били ценни сами по себе си – като анализиращи рецепцията на фантастиката в учебника по литература за 7. и 8. клас след 1989 г.

Спецификата на фантастиката като понятие е коментирана от почти всички учебници, появили се в периода 1990 – 2016 г. Изключение правят само три от 90-те години за 7. клас, при които текстовете на Вежинов стоят без теоретичен ракурс. Един на А. Калешев, Васил Петров, Петко Златев и Стефан Коларов (Kaleshev et al., 1990), учебникът на Милена Цанева, Лидия Велева, Ани Илков, Венцеслав Арнаудов (Tsaneva et al., 1996), както и този на Й. Холевич и Н. Матеева (Holevich & Mateeva, 1996). В останалите учебници тематиката се разглежда предимно, макар и не ексклузивно, в частите за Вежинов, поради

което в последващите коментари фокусът попада доминантно върху урочните статии за „В един есенен ден по шосето“.

При определянето на фантастиката подходите са различни дори в подбирането на самия означаващ термин, който бива дефиниран. Например: „фантастична литература“ (Kaleshev et al. 1992, pp. 161 – 162; Yanev & Radev, 1996, p. 225), „фантастичен разказ и фантастично“ (Protohristova et al., 2009, pp. 341 – 342), „фантастичен разказ“ (Tsaneva et al., 2009, p. 40), „литературна фантастика“ (Peleva et al., 2009, pp. 174 –175). Най-популярно е именно „фантастика“ (Mateeva & Konstantinova, 2000, p. 272; Damyanova & Chernokozhev, 2001, pp. 222 – 223; Stefanov & Panov, 2001, pp. 317 – 318; Atanasov et al., 2002, p. 117; Gerdzhikova et al., 2009, p. 201; Stefanov & Panov, 2016, p. 272).

Понятията се използват синонимно и описват едно и също явление. Дефинициите, на свой ред, са почти идентични по смисъл и представят литературната фантастика възможно най-общо, по маниера на речник. Акцентът пада върху това, че се изобразяват неща невъзможни/нереални в извънтекстовия „реален“ свят. Избегнати са по-сложни теоретизации, което не е лошо, тъй като е за предпочитане термините от литературната теория да се дават с ясни и обозрими от детския ум обяснения. При все това си заслужава да се разграничи от повечето учебници написаният от Адриана Дамянова и Николай Чернокожев за 8. клас (виж Damyanova & Chernokozhev, 2001, 2007) именно поради по-детайлна и интересна дефиниция. Ще цитирам следното: „Фантастиката обхваща различни литературни творби, в които се използва свръхестественото или привидно свръхестественото. Характерно за текста на фантастиката е, че той създава у читателя чувство на несигурност как да го тълкува и как да откликва на разказаните събития. Фантастиката не може да съществува без представа за ясна разделителна линия между нещата, възможни по законите на природата, и свръхестествените, невъзможните неща. Тъкмо тази граница текстът нарушава и поражда объркване у читателя“ (Damyanova & Chernokozhev, 2001, pp. 222 – 223).

Името Цветан Тодоров[3] не се споменава, но това е единствената проява на неговата прочута концепция за фантастичното като обвързано с амбивалентното отношение на читателя към правдоподобността на събитията в текста, който чете.

Ще отлича и учебника на Симеон Янев и Радослав Радев за 7. клас, който също повдига въпроса за разколебаването на читател и герой след сблъсъка с фантастичното, но този път по-скоро по посока на дефамилизирането на делника (виж Yanev & Radev, 1996, p. 225), което е отдръпване от концепцията на Тодоров, но същевременно приближаване към една много важна концепция от фантастологията (поне за научната фантастика), каквато е когнитивното отчуждение[4]. Веднъж сблъсквал се с фантастичното, читателят може да възприема собственото си битие от нова перспектива. Сходна перспектива е зада-

дена към фантастичното и при учебника на В. Стефанов и А. Панов за 8. клас (Stefanov & Panov, 2001; Stefanov & Panov, 2016).

Освен дефинирането собствено на фантастиката учебниците в повечето случаи разясняват и някои нейни видове. Най-често се обособява като отделно проявление на фантастичната литература научната фантастика, но в някои учебници са налични и по-разгърнати класификации. Така например учебниците на Валери Стефанов и Александър Панов (виж Stefanov & Panov, 2001, pp. 317 – 318; Stefanov & Panov, 2016, p. 272) посочват няколко разновидности на фантастиката: 1) вълшебство (при фолклора и приказките); 2) научна фантастика; 3) фентъзи (по митологичен начин се създават светове). При учебника на Мария Герджикова, Олга Попова и Илияна Кръстева фантастиката е разделена на видове според темата, проблематиката, целта и др. на следните видове: „научна, философска, сатирична, хумористична, приключенска и други, а в зависимост от жанровата си характеристика фантастичните художествени текстове се определят като фантастичен разказ, фантастична повест, фантастичен роман и други“ (Gerdzhikova et al., 2009, p. 201). Най-много категории са оформени в учебника, писан от Клео Протохристова и кол. (виж Protohristova et al., 2009, pp. 304 – 305). В рамките на близо две страници като „още нещо за фантастичната литература и реализациите ѝ в книгата“ (пак там, pp. 304 – 305) се дава поредица от жанрови категории (наречени в учебника стилове): научна фантастика, космическа фантастика, военна фантастика, кибернетична фантастика (киберпънк), истории за пътуване във времето, апокалиптична фантастика, фентъзи, хорър и пародирана фантастика. Редно е в тази посока да добавя, че при някои от урочните статии за Минков, ако и да не се дават в отделна рубрика дефиниции и теория, то в литературноинтерпретативните съчинения можем да прочетем и за т.нар. сатирична фантастика (според Елка Константинова неин създател е именно Минков): „Светослав Минков е създател и майстор на българската сатирична фантастика“ (Mateeva & Konstantinova, 2000, p. 138).

Повечето от учебниците обаче отделят внимание само на научната фантастика. Нейното преподаване, предвид и жанра на „В един есенен ден по шосето“, заслужава по-обстоен поглед, като най-общо тя е представена като последния засега еволюционен етап на фантастичното.

В учебника на Константинова и Матеева първата преповтаря своите възгледи от академичните си трудове: „Съвременната научнофантастична литература използва постиженията на днешната наука, но ги пренася в мащабите на галактиките след хилядолетия. (…) Благодарение на неограничеността във времето и пространството, научнофантастичната литература си служи с въображаеми сюжети и научни открития, за да дискутира вечни човешки проблеми, универсални духовни ценности“ (Mateeva & Konstantinova, 2000, p. 260).

Дефинициите в другите учебници, там където се появяват, са много сходни: „В съвременната фантастична литература преобладава научната фантастика; често се употребява и английското наименование „сайънс фикшън“ (Science Fiction). Научната фантастика се вдъхновява от постиженията на науката и техниката, от вярата в безграничните възможности на човешкото познание“ (Kaleshev et al., 1996, pp. 161 – 162). Не е по-различно при учебника на Валери Стефанов и Александър Панов, където „този тип проява на фантастичното се проявява в изкуството през миналия век като следствие на вярата във възможностите на науката да промени до неузнаваемост света“ (Stefanov & Panov, 2001, p. 317). При Клео Протохристова и кол. научната фантастика е най-популярна през 19. и 21. век, като в нея се разглеждат научни постижения и открития (виж Protohristova, 2009, p. 304). Общото между отделните определения за научнофантастично е това, че то е видяно като съвременна фантастика, тематизираща ролята на научните открития, включително въображаемите такива, в бъдещето на човека; както и по-общото мястото на човека като част от универсалния човешки род и съдбата му в Космоса. Последното особено може да бъде припознато в онази тенденция към универсализация за четенето на българските текстове като имащи функцията да приобщят децата към общочовешки проблеми (виж Penchev, 2018, pp. 481 – 482).

При все това далеч не всеки учебник обособява отделните подвидове на фантастичното, което всъщност понякога може да доведе до недоразумения. При уроците за Минков, където принципно въпросът за теория на фантастичното е повдиган много по-рядко, такива обособявания разбираемо не се срещат. Потенциално проблемна е тенденцията да се синонимизират понятия като фантастика и научна фантастика обаче, проявена в някои статии за Вежинов. Най-ясно е демонстрирано това в учебника на Инна Пелева и колектив за 8. клас. Ще цитирам следния откъс: „Фантастиката често рисува далечното бъдеще (и това в известна степен я обвързва с футурологията – наука за мащабно прогнозиране на предстоящото), далечно пространство (звездни маршрути, други цивилизации извън нашата галактика)“ (Peleva et al., 2009, p. 174). Жанровата аналитичност тук е много проблематична, защото на по-общия раздел „фантастика“ се приписват изцяло характеристики, които са характерни за обособен разред на фантастиката. Синонимизацията фантастика – научна фантастика съществува особено извън академичните мисления на този тип литература, а е и допустимо, стига да е уговорено и в научен текст, но от теоретична гледна точка и без допълнителни уточнения еквивалентността е необоснована и подвеждаща. Примери как подобно смесване на понятията може да подлъже читателя, виждаме в същия учебник, където са дадени редица известни фантасти като Жул Верн, Хърбърт Уелс, Артър Клар и т.н. (Peleva et al., 2009, p. 175) на децата, като всички имена принадлежат изцяло на научната фантастика, и то горе-долу от един период – втората половина

на 20. век. Ако понятието фантаст се разбира само като автор, пишещ научна фантастика, то е хубаво да бъде посочено също.

Друг интересен аспект в този учебник е, че ако синонимизацията между понятията е проблем в уроците за Вежинов, то потенциален недостатък на урочните статии за Минков е степента, до която понятието „фантастика“ е целенасочено избегнато, най-вероятно поради възгледи, че необичайното в разказа се приспада към спецификите на условността на сатирата като жанр. В учебника е изградена мрежа от асоциации около „Дамата с рентгеновите очи“, препратки към „Франкенщайн“ на Мери Шели, „Невидимият човек“ на Хърбърт Уелс, филми като „Гатака“…. (виж Peleva et al., 2009, p. 46). От една страна, е потърсено разказът да бъде осмислен чрез популярни заглавия за учениците, да бъде положен в някаква жанрово поле, от друга гледна точка, в урочната статия е застъпена само сатирата без и помен от коментар на фантастичните страни на творбата. Сякаш авторите знаят добре, че произведението има жанрови белези, които те игнорират, но за да компенсират този си „грях“, те съграждат тази асоциативна мрежа от интертекстуални връзки, която да помогне на децата сами да се ориентират в пропуснатото.

Понеже учебниците не трябва да претрупват децата с термини и нерелевантна информация, може би не е изненадващо, че понятията се дават с ограничена литературноисторическа рамка и все пак някои липси будят съмнение. Ролята на Минков и Вежинов за българската литературната фантастика е значима и може да се мисли през схемата в единия случай за един от родоначалниците, а във втория случай – за един от нейните най-големи популяризатори през социализма. При все това децата няма как да добият познания в тази посока, защото биографичните портрети, които откриват уроците за авторите, са ограничени най-много до споменаването на това, че са писали и фантастични текстове. Особено е интересно, че дори диаболизмът се появява изключително рядко в биографичните портрети на Минков. Сякаш най-ясно, но също кратко, за него говори урочната статия на М. Цанева (Tsaneva et al., 2009, pp. 34 – 35). Пак именно Цанева очертава и малко по-голяма контекстуална рамка около генезиса и развитието на фантастиката (отново и изненадващо при статията за Минков, предвид типичния фокус върху сатирата в другите учебници тук). Ще предложа следната извадка: „Широко разпространение фантастичната литература придобива във времето на романтизма (краят на XVIII век), когато се поражда силен интерес към изучаването на народното творчество, основна черта на което е наличието на невъзможни за реалната действителност персонажи и случки“ (Tsaneva et al., 2009, p. 40).

Най-широката литературноисторическа рамка, в която е положена фантастиката, е свързана с обвързването на фантастичното повествование като еволюираща форма през вековете – от фолклорно (народно творчество) до литературни прояви, като научната фантастика се явява най-съвременната форма

на тази традиция: „Фантастичната литература е много стара. В древността фантастичното откриваме в митологията, после от приказките, особено от вълшебните, а днес най-широко разпространение има т.нар. научна фантастика, която извежда с помощта на науката човека от познатия му свят и го води в непознати светове – космически или вътре в нас, в нашия душевен космос, който е не по-малко велик и непознат от вселенския“ (Yanev & Radev, 1996, p. 225). Това всъщност е добре застъпена генеалогична линия на развитие в отделните монографии[5] на Елка Константинова. Например тя още в началото на своето изследване „Въображаемото и реалното“ казва как ще мисли научната фантастика: „Научната фантастика е днешната съвременна приказка и също като някогашната вълшебна приказка е опит за проникване в неразгадаемото“ (Konstantinova, 1987, p.7). Самата Константинова е повлияна до голяма степен от структуралистките анализи на Клод Леви-Строс, Владимир Проп и Роберт Кайоа върху мита и приказките (Konstantinova, 1987, pp. 132 – 147). Всъщност логично е се мисли, че именно през нея нахлуват и опити за структуралистки подход към разказите на Вежинов и Минков. В учебниците най-усилено се поставя акцент върху структурни подобия в композицията между вълшебните приказки и разказите на двамата писатели, като обикновено идеята е да се изведе ролята на чудото като общо звено между двете форми. Пак ще си позволя да откроя учебника на Пелева и др., този път не за слабост, а за факта, че те най-пространно обосновават фантастиката (която, припомням, те най-вече разбират като научна фантастика) като литература на модерното съзнание, което обаче се засреща с фолклорното съзнание по „надеждата за ходещия сред людете Господ“ (Peleva et al., 2009, p. 177). Присъствието на фигури като извънземните в съвременната литература е обоснована със заместването на по-древни копнежи по чудото и трансцеденталното от нови образи.

При текстовете върху Светослав Минков фантастичното също е видяно като свързано с приказката: по-точно като пародия на „вълшебната приказка“ (Tsaneva et al., 2009, p. 43). В учебника на Клео Протохристова сближаването между „Дамата с рентгеновите очи“ е разчетено по посока на „мотивът на чудодейното превращение и неговото пародиране“ – грозното момиче се превръща в приказна хубавица (Protohristova et al., 2009, p. 83). Обичайното чудесното умение е дарено от вълшебен помощник като награда за доброто свършено дело. Именно този модел е пародиран. Децата са подканяни с въпроси и да намерят „как съвпаденията и отклоненията от него пародират мотива за чудодейното превращение“ (Protohristova et al., 2009, p. 85).

Накрая искам да коментирам само още една обща посока в учебните трактовки на фантастиката. Става дума за също така програмно и последователно направеното разграничение между два типа фантастика. Една по-масова и поконвенционална (описваща различни технически чудеса) и друга – фантастика като тази на Вежинов, която спомага неговите философски търсения и е от

по-висок разред. Понятията „високо“ и „ниско“ не се въвеждат в никой от разгледаните учебници, но реално авторите на учебниците правят именно такъв тип разграничение. Самото общовъзприето знание, че има и добра, и лоша литература, очевидно не стига, трябва да се знае, че съществуват фантастични произведения, които заслужават да бъдат прочетени и да бъдат в учебната програма. Какво оразличава фантастиката на Вежинов като представител на добрата фантастична литература? Това е преди всичко свързано с това дали творбите са предимно развлекателни, или имат по-големи художествени амбиции. Например Калешев и колектив преподават: „Научната фантастика не е само забавление и наслада от причудливите измислици на автора. В своите добри образци тя обсъжда проблеми, които вълнуват съвременните хора, поставя тревожни въпроси за съдбата на човечеството, за отговорността на хората или пък осмива, като ги проектира в бъдещето, някои от недостатъците в тенденциите на развитие на нашето време“ (Kaleshev et al., 1992, p. 161).

Други учебници отделят рязко научната фантастика на Вежинов от онези произведения, които се занимават с „вездесъщото“ пророкуване и прогнози (виж Tsaneva et al., 2009, p.139). Уточнено е, че „в основата на Вежиновия текст стои експериментът с човека и човешкото, разглежда се съдбата на човека“ (Tsaneva et al., 2009, p. 139). Сходна идея е заложена в текста на Протохристова: „Фантастичната тематика и мотиви той подчинява на други задачи. Светът на въображаемото се гради не с цел да се прогнозират бъдещи постижения на хората – научно-технически открития например, а да се обсъжда настоящето“ (Protohristova, 2009, p. 295). Фантастичното умелият писател използва не самоцелно като другите фантасти, а с по-добри и по-важни цели.

Известно „подценяване“ на фантастичното се усеща и в статиите за Минков, само че от по-различен разред, защото тук самият фантастичен белег е недолюбван. Показателно в тази посока е, че фантастичното по-често е игнорирано, но и в онези случаи, при които не е, то винаги е подчертавано като „помощно“ средство на сатирата. Например: „Със своите творби Минков се утвърждава и като един от първите значими представители на фантастичното в българската литература. При него фантастичните елементи са подчинени предимно на едно изобличително изображение. Затова може да се говори за единство на фантастично и сатирично в неговите творби. Фантастичните елементи са „декорът“, на който се обсъждат нравствените опасности на „модерните времена“ (Stefanov & Panov, 2001, p. 157)[6].

Ще приведа и следния цитат: „Присъства и характерната за разказите му фантастична тематика, но нейните задачи стоят далече от идеите да се изгради един въображаем и привлекателен свят“ (Protohristova, 2009, p. 83). Въобще дори, когато е признато присъствието на фантастичното като жанрово начало в „Дамата с рентгеновите очи“, то е после заклеймено като второстепенен белег на творбата.

В комбинация с по-горе изложените наблюдения върху текстовете за Вежинов, може да се каже, че в статиите се прокрадва на моменти имплицитно, а понякога експлицитно известно осъждане на развлекателната страна на литературната фантастика като по-лоша. Нещо, което може би не е толкова похвално, ако се търси приближаване към детските умове, които надали биха оценили разясненията по въпроса коя фантастика е стойностна и коя не. Колкото до апологията на жанра – те надали и имат нужда от такава, ако естествено са се сблъскали продуктивно с него извън класната стая. По-скоро тук можем да привидим известен предразсъдък на литературоведите към жанровата литература, към която обикновено е слагана научната фантастика.

Като цяло, педагогическият дискурс на фантастиката и научната фантастика в разгледаните тук учебници е вътрешно нееднороден и с някои значими различия между подходите на авторските колективи. Сравнително умело са пренесени представи за фантастичното от по-структуралистки ориентираните изследвания върху него (такива са трудовете на Константинова), като са набелязани и сходства между преподаваните разкази и вълшебните приказки. Има обаче и много потенциални недостатъци, които може да се имат предвид в бъдещи реформаторски учебни програми. Например проблемна може да се окаже липсата на терминологична консистентност и аналитичност в разгледаните по-горе случаи като този на учебника на Инна Пелева и кол. Друг и всеобщ за всички урочни статии недостатък е, че липсва сериозен литературноисторически ракурс, зададен към позицията на Минков и Вежинов в българската фантастика, както и въобще някаква по-детайлна информация за нейното развитие. Може да се възприеме като негативна тенденция и имплицитната йерархизация на фантастиката, деленето ѝ на „високо“ и „ниско“, както беше очертано най-вече чрез примери от уроците за Вежинов.

БЕЛЕЖКИ

1. Рецепцията на Минков по-плътно в учебните програми преди и след комунизма съвсем наскоро беше проследена от Мария Русева (виж Ruseva, 2025). В настоящото изследване моят е фокус ще бъде по-скоро само върху това какво се казва за фантастиката в урочните статии за „Дамата с рентгеновите очи“.
2. Ако става дума не за 7. и 8. клас, нито дори за общообразователно обучение, то тогава все пак има бледа следа от Вежинов в повестта „Бариерата“, която е включена в програмите и учебниците по литература за профилирана подготовка за 11. – 12- клас.
3. Нека прочетем и дефиницията на Тодоров за фантастичното: „Фантастичното – това е колебанието, изпитано от човек, който познава само естест-

вените закони, щом се изправи пред привидно свръхестествено събитие“ (Todorov, 2009, p. 25).

4. Става дума за когнитивното отчуждение, въведено в оборот от Дарко Сувин като основна функция на научната фантастика (виж Suvin, 1977, pp. 7 – 8). В книгата си Сувин защитава тезата, че научната фантастика дефамилизира света на читателя, като въвежда новум (novum), който кара читателя да вижда света по различен и критичен начин. В учебника не става дума за novum наистина, но пък е поставен акцент върху дефамилзирания свят, върху разкритото посредством творбата ново знание за него.
5. Две значителни изследвания на фантастиката като жанр и в България конкретно е оставила Елка Константинова: „Фантастика и съвременност“ (1985) и по-обемното заглавие, което побира и надгражда първата книга – „Въображаемото и реалното“ (1987).
6. Сравни с възгледите на В. Стефанов от 1990 г.: „Възможно е обаче и гледище, което да оцени невероятността на изобразения свят само като резултат на сатиричната фикция, която борави с фантастични, невероятни елементи, но фантастика не е и не може да бъде, поне в смисъла, който сме свикнали да влагаме в това понятие“ (Stefanov, 1990, p. 94).

Благодарности и финансиране

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект № BG-RRP-2.004-0008-C01.

ЛИТЕРАТУРА

Атанасов, В. et al. (2002). *Литература – VIII клас: Учебник за задължителна подготовка*. София: Кръгозор (София: Унискорп ООД). ISBN 954-771-015-X.

Герджикова, М. Д. (2011). Традиционното и иновативното в учебниците по литература. В: *Научни трудове – Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Книга Филология*, Пловдив: Пловдивско университетско издателство (Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“) *49*(1-Г), 101 – 109.

Герджикова, М. et al. (2009). *Литература за VIII клас*. София: Булвест 2000. ISBN 978-954-18-0694-4.

Дамянова, А. Е. & Чернокожев, Н. Х. (2001). *Литература: за VIII кл. на СОУ*. София: Просвета. ISBN 954-01-1061-0.

Калешев, А. et al. (1992). *Литература за VII кл. на СОУ*. София: Просвета. ISBN 954-01-0115-8.

Калешев, А. et al. (1990). *Литература: за VII кл. на ЕСПУ*. София: Народна просвета.

Матеева, Н. & Холевич, Й. (1996). *Литература за 7. клас на средните общообразователни училища*. София: Анубис. ISBN 954-426-133-8.
Матеева, Н. & Константинова, Е. (2001). *Литература за VIII клас*. София: Булвест 2000.
Пелева, И. et al. (2009). *Литература за VIII клас*. София: Просвета. ISBN 978-954-01-2347-9.
Пенчев, Б. (2018). Справянето с политическия гръбнак (Промените в преподаването на литература в средното училище след 1989 г.). В: Пенчев, Б. & Папучиев, Н. (ред.). *Свят и смисъл: сборник в чест на проф. д.ф.н. Валери Стефанов*, 479 – 492. София: УИ „Св. Климент Охридски“. ISBN 978-954-07-4437-7.
ПРОГРАМА, 1991. *Учебни програми по български език и литература за 4. – 11. клас на средните училища*. София: Министерство на народната просвета.
Протохристова, К. et al. (2009). *Литература за VIII клас*. София: Анубис. ISBN 978-954-426-820-6.
Русева, М. Г. (2025). *Мястото на Светослав Минков в учебните програми по литература...* , *67*(1), 48 – 58.
Стефанов, В. (1990). *Разказвачът на „модерните времена“: Светослав Минков. Изследване.* София: Бълг. писател,
Стефанов, В. et al. (2001). *Литература за VIII клас: Задължителна подготовка*. София: Анубис. ISBN 954-426-334-9.
Стефанов, В. et al. (2016). *Литература 8. клас*. София: Институт за образователни политики „Архимед и Диоген“. ISBN 978-619-7271-02-7.
Тодоров, Ц. (2009). *Въведение във фантастичната литература*. София: Сема РШ ISBN 978-954-8021-95-1.
Цанева, М. et al. (2009). *Литература за VIII клас*. София: Азбуки – Просвета. ISBN 978-954-360-026-7.
Цанева, М. et al. (1996). *Литература за 7. клас на средните общообразователни училища*. София: Анубис. ISBN 954-426-132-X.
Suvin, D. (1979). *Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre*. Yale University Press.

Acknowledgements & Funding

This study is financed by the European Union – NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project № BG-RRP-2.004- 0008-C01.

REFERENCES

Atanasov, V. et al. (2002). *Literatura — VIII klas: Uchebnik za zadalzitelna podgotovka*. Sofia: Kragozor (Sofia: Uniskorp OOD). ISBN 954-771-015-X.

Damyanova, A. & Chernokozhev, N. (2001). *Literatura: za VIII kl. na SOU*. Sofia: Prosveta. ISBN 954-01-1061-0.

Gerdzhikova, M. (2011). Traditsionnoto i inovativnoto v uchebnicite po literatura. In: *Nauchni trudove – Plovdivski universitet „Paisiy Hilendarski", Kniga Filologiya*, Plovdiv: Plovdivsko universitetско izdatelstvo (Plovdivski universitet „Paisiy Hilendarski"), *49*(1-G), 101 – 109.

Gerdzhikova, M. et. al. (2009). *Literatura za VIII klas*. Sofia: Bulvest 2000. ISBN 978-954-18-0694-4.

Kaleshev, A. et. al. (1992). *Literatura za VII kl. na SOU*. Sofia: Prosveta. ISBN 954-01-0115-8.

Kaleshev, A. et. al. (1990). *Literatura: za VII kl. na ESPU*. Sofia: Narodna prosveta.

Mateeva, N. & Holevich, Y. (1996). *Literatura za 7. klas na srednite obshtoobrazovatelni uchilishta*. Sofia: Anubis. ISBN 954-426-133-8.

Mateeva, N. & Konstantinova, E. (2001). *Literatura za VIII klas*. Sofia: Bulvest 2000. ISBN: 954-18-0187-0

Peleva, I. et al. (2009). *Literatura za VIII klas*. Sofia: Prosveta. ISBN 978-954-01-2347-9.

Penchev, B. (2018). Spravyaneto s politicheskiya grabnak. Promenite v prepodavaneto na literatura v srednoto uchilishte sled 1989 g. In: Penchev, B. & Papuchiev, N. (eds.) *Svyat i smisal: sbornik v chest na prof. d.f.n. Valeri Stefanov*, 479 – 492. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press. ISBN 978-954-07-4437-7.

PROGRAMA (1991). *Uchebni programi po balgarski ezik i literatura za 4–11 klas na srednite uchilishta*. Sofia: Ministerstvo na narodnata prosveta.

Protohristova, K. et al. (2009). *Literatura za VIII klas*. Sofia: Anubis. ISBN 978-954-426-820-6.

Ruseva, M. (2025). Myastoto na Svetoslav Minkov v uchebnite programi po literatura. *Bulgarski ezik i literatura*, *67*(1), pp. 48 – 58. [viewed 20 november 2025]. Available from: doi: 10.53656/bel2025-1-3R.

Stefanov, V. (1990). *Razkazvachat na "modernite vremena": Svetoslav Minkov. Izsledvane*. Sofia: Bulgarski pisatel.

Stefanov, V. & Panov, A. (2001). *Literatura za VIII klas: Zadalzhitelna podgotovka*. Sofia: Anubis. ISBN 954-426-334-9.

Stefanov, V. & Panov, A. (2016). *Literatura 8. klas*. Sofia: Institut za obrazovatelni politiki "Arhimed i Diogen". ISBN 978-619-7271-02-7.

Suvin, D. (1979). *Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre*. Yale University Press.

Todorov, Tz. (2009). *Vavedenie vav fantasticheskata literatura.* Sofia: Sema RSH ISBN 978-954-8021-95-1.
Tsaneva, M. et al. (1996). *Literatura za 7. klas na srednite obshtoobrazovatelni uchilishta*. Sofia: Anubis. ISBN 954-426-132-X.
Tsaneva, M. et al. (2009). *Literatura za VIII klas*. Sofia: Azbuki-Prosveta. ISBN 978-954-360-026-7.

FANTASTIC FICTION AND SCIENCE FICTION IN LITERATURE TEXTBOOKS FOR 7TH AND 8TH GRADE AFTER 1989: THE SHORT STORIES "THE LADY WITH THE X-RAY EYES" BY SVETOSLAV MINKOV AND "ON AN AUTUMN DAY, ON THE ROAD" BY PAVEL VEZHINOV

Abstract. The present research examines how the textbook chapters on Svetoslav Minkov and Pavel Vezhinov in 7th- and 8th-grade literature textbooks after 1989 present and define fantastic fiction and science fiction. Differences and similarities in the approaches of various author teams are highlighted. Some offer detailed genre definitions of the terms, while others almost entirely neglect them, even though the chapters are built around emblematic works of fantastic fiction. The study points out certain significant transfers of genre-related knowledge from Bulgarian scholarly monographs (such as Elka Konstantinova's The Imaginary and the Real (1987) educational discourse, for instance the structural similarities between the fantastic fiction and the fairy tale. Some shortcomings in the treatment of the fantastic are indicated, such as the lack of a broader literary-historical context for Bulgarian fantasy literature and the absence of information about the place of Minkov and Vezhinov in its development. Certain prejudices toward genre literature also emerge in the lessons. For example, Vezhinov's fiction is distinguished from entertainment-oriented science-fiction works, as if genre reading requires special apologetics in order to be legitimised in the textbook. Although Minkov and Vezhinov have been removed from textbooks after 2016, the article's observations may prove relevant for any future inclusion of the genre in school education.

Keywords: fantasy; science fiction; literature textbooks; textbook chapters

✉ **Anton Nikolov**
ORCID iD: 0009-0006-2641-6866
WoS Researcher ID: JNT-6110-2023
Faculty of Slavic Studies
Sofia University
15, Tsar Osvoboditel Blvd
Sofia, Bulgaria
E-mail: antonn1@uni-sofia.bg